

УДК 821.161.2.09

СТАНОВЛЕННЯ ДУХОВНОГО СВІТУ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В КОНТЕКСТІ ПРОВІДНИХ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ТЕЧІЙ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Гуменюк О. М.

Кримський інженерно-педагогічний університет імені Февзі Якубова
Сімферополь, Росія
E-mail: ukrlit_tnu@mail.ru

Особливе місце в багатогранній творчості Лесі Українки належить драматургії. Письменниця є одним із творців і теоретиків нової європейської драми, авторкою непересічних зразків відповідного жанру. Образність її п'єс підпорядкована художньому осягненню суттєвих проблем людського буття. Цим зумовлений неослабний інтерес письменниці до актуальних суспільно-політичних та філософських питань її доби. У статті розглядається становлення духовного світу авторки, формування її світоглядних принципів. Підкреслюється значний вплив на письменницю поглядів її дядька Михайла Драгоманова, визначного філософа і публіциста, який з обережністю ставився до доктрин марксизму. Відчуваючи обмеженість раціоналістично-позитивістських тенденцій, Леся Українка схиляється до характерного для модернізму визнання значення інтуїтивізму, підсвідомих чинників людської активності. Хоч і тут не поспішає безоглядно прилучатися до загальних уподобань, з деяким скептицизмом ставить зокрема до окремих ідей Фрідріха Ніцше, хоч її власні духовні пошуки певною мірою суголосні духовним пошукам цього філософа.

У центрі філософської системи письменниці – неординарна людська особистість, тож цю систему можна охарактеризувати як гуманістичний індивідуалізм. Він у чомусь близький до ідеалу Відродження, але з наголосом на неосяжності й неоднозначності взаємин індивіда й оточення, на реальності дисгармонійного характеру цих взаємин. Притому Леся Українка цієї акцентованої нею дисгармонійності не абсолютизує, як схильні її абсолютизувати концепції екзистенціалізму, в її творчому подоланні вбачає сенс буття.

Ключові слова: Леся Українка, багатогранність спадщини, нова драма, інтелектуальні пошуки, творча самобутність.

ВСТУП

Творчість Лесі Українки надзвичайно багатогранна. Авторка широко відома здебільшого як лірична поетеса, але вона цілком слушно вважала себе насамперед драматургом. Торуючи нові шляхи в європейській художній культурі свого часу, письменниця стала творцем поетичної інтелектуальної драми неоромантичного зразка. Вже радянські дослідники звернули на увагу на те, що провідним у драматичних творах Лесі Українки є «зіткнення протидіючих світоглядів», внаслідок чого її п'єси є не так драмами пристрастей, як драмами ідей [1, с 75]. Однак трактування світоглядних обривів авторки переважно було ідеологічно заангажованим, надто далеким від їх реальної широчини. На те, що не лише радянські

літературознавці, а й дослідники в українській діаспорі часто були по-своєму однобічні в осмисленні спадщини поетеси, звертає увагу Богдан Рубчак: «Пора б нам уже перестати говорити про Лесю Українку як про «поета-мужчину», «поета-воїна» і т.д., а почати займатися дослідом над широкою ерудицією цієї жінки, її глибокими філософськими і літературними зацікавленнями... Але, звичайно, такий підхід далеко трудніший, ніж пара високопатріотичних гасел» [15, с. 33]. Останнім часом з'явилися доволі ґрунтовні праці, присвячені осмисленню світу ідей, які хвилювали Лесю Українку, праці, приналежні, зокрема, перу таких дослідників, як Леся Демська-Будзуляк [2], Оксана Забужко [6], Світлана Кочерга [12]. Однак у цій царині ще багато не з'ясованого, не уточненого. Завданням пропонованої публікації є окреслення становлення духовного світу письменниці та її світоглядних принципів, а також підкреслення самобутності й незалежності пов'язаних з цими принципами творчих пошуків авторки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Чуйна Лесина натура, яку плекали високошляхетні родинні традиції, дуже рано прийнялася драматизмом становища своєї країни, і коли юна поетеса 1884 року підписала свою першу публікацію згодом славетним прибраним ім'ям, то, певно, вже тоді усвідомлювала, що небуденна гідність того імені виходить далеко за межі позначення наддніпрянки в Галичині й обіймає всю рідну землю. Як відомо, зокрема зі спогаду Лесиної сестри Ольги Косач-Кривинюк [11, с. 57], псевдонім цей підшукала Олена Пчілка. Проте за ним стоїть також постать Лесиною дядька Михайла Драгоманова. Відомо, що М. Драгоманов не раз так підписував свої твори – Українець. Не можна спрощувати ні патріотичної позиції Олени Пчілки (послідовної, та все ж напрочуд делікатної, далекої від часом приписуваної їй однозначності), ні складної системи поглядів М. Драгоманова, в якій акцентується увага на значенні загальнолюдських проблем. Та все ж на перехресті цих впливів формується відкритий світові й водночас виразно самостійний духовний світ поетеси.

Отже – Леся Українка, тендітна панна, що прагне обійняти душею всю рідну землю, а задля того прилучитись до вселюдських, всесвітніх таємниць. Тут

невимушено поєднуються ніжність і велич, зворушлива жіночність і лицарська відвага. Якщо в цім поєднанні вчувається патетика, то вона прониклива й вистраждана, позбавлена й тіні котурнів, велемовної фальші. Саме це поєднання, здавалося б, непоєднуваного, зведення воєдино різких контрастів і становить чи не найбільш характерну, глибинно драматичну рису художнього стилю поетеси, що означився вже в псевдонімі.

На зламі XIX й XX століть у всіх сферах європейського буття відбуваються кардинальні зміни. В тих бурхливих процесах нерідко все ж звільнення від одних догм заступається наверненням до інших, вабливих своєю позірною новизною, але в глибинній суті споріднених з тим, що вони заперечують. За таких умов пошук свободи людського духу як важливої передумови свободи суспільної видається надзвичайно вчасним. Саме на шляхах такого пошуку з'ясовується узгодженість національних і світових проблем, а відтак драматизм, що є прикметною ознакою творчості поетеси, набуває особливої витонченості.

Політичні реалії та їх філософське осмислення в ту епоху все владніше відлунуються в художній творчості, яка, приймаючи їх у своє лоно, як і всі аспекти розмаїтої дійсності, прагне зберегти, часто відстояти свою суверенність. Ця глибоко драматична колізія в українській літературі відчувається дуже гостро. Вона проймає титанічну діяльність Івана Франка, а в Лесі Українки навіть стає предметом художнього осягнення (зокрема в драмі «У пуші»). Тож природно, що до політичних і філософських течій свого часу поетеса виявляє посилений інтерес.

До визначальних чинників становлення світогляду поетеси належить, як згадувалось, засвоєння поглядів М. Драгоманова. Провідним сенсом буття для нього було формування духовно вільних особистостей, що на засадах усвідомленої доцільності об'єднуються у різноманітні, такі ж вільні, асоціації (принцип федералізму). Задля цього погірбіне перш за все завоювання політичних свобод, забезпечення безумовного дотримання прав людини. У боротьбі за політичні свободи можуть використовуватися і революційні методи, загалом же соціальний розвиток і революційне насильство – речі несумісні, суспільство може розвиватися лише еволюційним шляхом, який найприродніше здійснюється в межах конституційної

демократії. Для досягнення політичних свобод і взагалі для політичної діяльності необхідні дві умови – культура і етика. В одному з листів, на який звертає увагу дослідник спадщини філософа Давид Заславський, Драгоманов писав: «Поки ми не створимо собі лексикона й граматики, не видамо пам'яток нашої мови з XI століття до пісень, не напишемо історії свого народу й бібліотеки народних наук, – доти ми повинні сидіти, посипавши голову попелом, в політику не лізти і прокламацій не писати!» [7, с. 129]. Одна з найбільш відомих статей М. Драгоманова має назву «Чиста справа потребує чистих засобів». І цей принцип він обстоював незмінно.

Система поглядів мислителя струнка й послідовна, її актуальність далеко не вичерпана і в наші часи. Але, як це часто трапляється при співвідношенні з реальною дійсністю, можна говорити не лише про плідні, а й про вразливі аспекти цієї системи. Відзначаючи ту величезну роль, яку відіграв М. Драгоманов у політичному пробудженні України, І. Франко звертає пильну увагу на ці вразливі аспекти. Ведучи мову у статті «Що таке поступ?» про драгоманівський федералізм, І. Франко зазначає: «Нема що й казати, що якби всі люди були високоосвіченими, добросердними, здоровими на душі й на тілі, то такий устрій міг би бути для них добрий. Він, певно, й лишитья ідеалом людського й громадського устрою на пізні віки і, як усякий ідеал, ніколи не буде вповні досягнений» [23, с. 99–100]. Певна утопійність драгоманівського федералізму не дала вченому змоги належною мірою досягти суспільне й духовне значення такого інституту як нація, на що звертає увагу І. Франко [23, с. 256].

Лесею Українку найбільш вабить у позиції М. Драгоманова наголос на духовному розкріпаченні людини. Цю драгоманівську рису також підносив І. Франко і в поезії («Дух, що тіло рве до бою»), і в публіцистиці: «Драгоманов як історик був еволюціоніст, вірив у ненастанний органічний розвій не лише в сфері матеріальних явищ, але також у сфері духа, віри, літератури й етики. Властивим плодючим елементом у тій еволюції вважав людське індивідуум, його душу, волю й інтелігенцію. Суми тих індивідуальних імпульсів творять масові течії, настрої і змагання мас... Се була його поправка до так званого матеріалістичного світогляду, який у розвою людськості бачить лише ділання несвідомих, матеріальних сил. Драгоманов, не ігноруючи тих матеріальних сил, вірив також у духовну силу, що

помагає порушувати віз людської цивілізації» [23, с. 246–247]. Цією духовною силою переймалася й Леся Українка, коли, нарікаючи на «інертність і лінивість», які спостерігала в своєму українському оточенні, зверталася в листі до М. Драгоманова з таким твердженням: «Що ж до мене, то я хочу бути Вашою ученицею і заслужити собі право зватись так... Шкода тільки, що товаришів у мене трохи мало, ну, та все ж не буду одна в полі. Врешті і один в полі єсть коли не воїн, то все ж робітник, а се, може, більш стоїть, ніж воїнське званіє!» [16, т. 10, с. 256–257]. Близьке письменниці невіддільне від духовної свободи драгоманівське розуміння універсальної сутності культури. Незмінно хвилюють її питання етики, зокрема етики політичної. Непоступливість М. Драгоманова у відстоюванні етичних принципів відзначає вона, міркуючи над цими проблемами. Заперечуючи твердження, що всяка партійна боротьба є неетичною, Леся Українка підкреслює, що «чесний душолов», тобто той, хто шукає собі прибічників, «може поставити собі девізом: «чиста справа вимагає чистих способів» та й триматись того девізу до краю». «Драгоманов, – продовжує вона, – був великим українським душоловом, тримався і в літературі, і в політиці, і в приватному житті тієї засади, що «чистое дело требует чистых средств», і тримався її до кінця з великою завзятістю і невмолимістю, впадаючи в крайності і екстреми, відкидаючи геть «золоту середину», бо він був речником гуманності, далеким від «умеренности и аккуратности», в тоні був острій, непереєднаний і безпошадний, се можуть посвідчити противники і читачі» [20, с. 25]. Заперечуючи політичне лицемірство та захоплюючись позицією М. Драгоманова, Леся Українка, здається, її все ж не абсолютизує. Чи не суголосний вираз «впадаючи в крайності і екстреми» з міркуванням І. Франка про певну несумірність позиції М Драгоманова зі складними реаліями буття?

Різняться погляди Лесі Українки і М. Драгоманова на характер суспільного прогресу. Поетеса схиляється до визнання плідності революційного оновлення, хоч застережливий образ двосічного меча, здатного вбити щось суттєве в тому, хто за нього взявся, не випадково з'являється в її поезії. Революційність поетичного (перш за все поетичного) мислення письменниці тісно пов'язана з її гострим відчуттям національної кривди. Зрозуміло, що в її «духовім арсеналі», якщо скористатися

Франковим виразом, поняття нації відіграє значно важливішу роль. Говорячи про характер драгоманівського впливу на Леся Українку, Микола Зеров вирізняє «два одмінні типи» послідовників філософа й політика – одні, як Михайло Павлик, «цілком zostавалися в полоні його яскравої індивідуальності», другі, як Іван Франко, «засвоїли собі тільки зерно драгоманівської науки, але зростили його по-своєму, зазнавши інших повітів та впливів». «Леся Українка, – продовжує дослідник, – скоріше належала до другого гурту драгоманівців» [9, с. 363]. Скептичний розум, що його спостерегла за собою сама поетеса, дає змогу їй скинутися культу щонайшановніших авторитетів і сягнути тієї духовної свободи, яку заповідав М. Драгоманов.

Леся Українка схиляється до визнання можливості досягнення гуманістичного ідеалу шляхом революційного насильства над кривдою силою, дошукується шляхів погодження такої позиції з абсолютними для неї етичними принципами. Вона не раз із пієтетом говорить про повстання Спартака, зразком праведного збройного змагання є для неї героїчна Паризька Комуна. Не без співчуття виводить в одній із своїх ранніх поем – «Давній казці» – мужиків, яким цікаво, «чи блакитна кров проллється, як пробити пану груди» [16, т. 2, с. 72]. Все це, як зазначалось, пов'язане з прагненням позбутись майже фізичного відчуття неволі рідного народу, «кайданів», про які поетеса пише зокрема у віденських листах 1891 року до брата Михайла та дядька Михайла [16, т. 10, с. 68, 83], у софійському листі 1895 року до Михайла Павлика [16, т. 10, с. 297]. Саме такі відчуття зродили поетичні цикли «Невільничі пісні» (1895–1896), «Невольницькі пісні» (1900–1901) та й не тільки їх. Цікаво, що саме в часи написання цих сповнених гострого драматизму ліричних циклів поетеса починає все впевненіше реалізовувати своє драматургічне покликання. Поетизація революційного чину органічно пов'язана з провідним мотивом творчості письменниці, згідно з яким людина не повинна коритись і щонайнесприятливішим обставинам.

Закономірним було зацікавлення поетеси соціал-демократичним рухом, що набув на той час значного поширення в Європі та Росії і що з ним пов'язувалися світлі надії на суспільний прогрес. У певних суттєвих аспектах соціал-демократичні ідеї

сходилися з духовними домаганнями поетеси, але й розходження намітилося досить швидко. Леся Українка не ставила собі завданням дати такий ґрунтовний науковий аналіз марксизму, як його дав І. Франко, і не прийшла до такого категоричного його заперечення, як, скажімо, ось це Франкове: «Я певний, у ХХ віці люди не схочуть вірити, щоб така безглузда й антигуманна доктрина могла коли-небудь розгарячувати голови і серця молоді...» [23, с. 74]. Та вже при першому знайомстві з творами Карла Маркса письменниця виявляє щодо них осторогу, як-от в ялтинському листі до сестри Ольги від 11 вересня 1897 року. Вона пише: «...половину «Kapital'у» «проштудировала» («читати» його не можна), і, знаєш, чим далі читаю, тим більше розчаровуюсь: я не бачу тієї «строгой системы», про яку говорять фанатики сеї книжки, бачу багато фактів, чимало дотепних гіпотез і більше просто дотепів, але багато зостається для мене темного, невиясненого, недоговореного і в науковій теорії, і в практичних виводах з неї. Ні, видно се *novum evangelium* все-таки потребує більше безпосередньої віри, ніж її у мене єсть» [16, т. 10, с. 381]. Драгоманівська свобода духу дала змогу поетесі вловити найсуттєвішу хибу марксизму – догматизм, проти якого вона рішуче поставала у своїй творчості. Міркування Лесі Українки не лише у суті своїй, а й у термінах та виразах («віра», «нове євангеліє», «фанатики», «фанатизм»...) збігаються з Франковими з його пізнішої (1904) ґрунтовної праці «До історії соціалістичного руху»: «Все те, що сказано, не має на цілі зменшити наукові заслуги Маркса й Енгельса. Але для сучасних і дальших поколінь добре буде, коли буде розбита легенда про їх месіанство й непомильність, про те, що вони майже з нічого створили «науковий соціалізм» і дали в своїх писаннях нову об'яву, нове євангеліє робучому народові всього світу. Добре буде, коли всі віруючі й невіруючі в нову релігію почнуть на її творців глядіти, як на людей даного часу й оточення... Таке глядіння зменшить у вірних і невірних партійну заїлість і фанатизм» [23, с. 150–151]. Таку близьку до Франкової позицію зберігає Леся Українка навіть тоді, коли найбільше переймається справами соціал-демократичного руху і пропагує марксизм. У «Додатку від впорядчика до українського перекладу книжечки *Хто з чого живе*» (відомо, що цей здійснений польським автором Ш. Дікшгейном популярний виклад положень марксизму вона й переклала 1901 року) Леся Українка звертає увагу на

важливість розв'язання національних проблем і додає до гасла «Робітники всіх країн, єднайтеся!» ще одне гасло – «Єднайтеся, як вільний з вільним, рівний з рівним!» [16, т. 8, с. 131]. Ці свої погляди на національну справу, які не збігаються з марксівськими, вона того ж 1901 року конкретизує в брошурі «Оцінка нарису програми Української партії соціалістичної», де зокрема зазначає: «Чому читачі так багато сподіваються від з'єднання всіх розбитих кружків і організацій російських в одну «російську партію», тяжко зрозуміти. При створенні на теренах імперії соціалістичних партій за національно-територіальним принципом «русская (великоруська) партия» була б, на думку поетеси, «вільна від централістичних, не гідних вільнолюбної партії намагань» [18, с. 8]. Аналогічні погляди висловлює поетеса і в листах 1903 року до Фелікса Волховського, вперше опублікованих у філадельфійському науковому збірнику, присвяченому творчості Лесі Українки, 1980 року, згодом у часописі «Слово і час» [19, с. 41].

Лесю Українку вкрай непокоїть нехтування етичними принципами в політиці, яке вона спостерігає у соціал-демократичному середовищі. Таке нехтування, на її думку, врешті-решт обертається терором, який не може бути виправданий жодною «революційною доцільністю». З публіцистичним запалом і високою інтелектуальною наснагою виявляє письменниця цю тривогу в праці «Замітки з приводу статті *Політика і етика*» (ця праця, написана 1903 року у відповідь на статтю львівського соціал-демократа М. Ганкевича, до нас повністю не дійшла, більш повне уявлення про неї дає чорновий варіант під назвою «Замітки з приводу статті *Етика і політика*. Ціна поступу»). Особливості публіцистичного викладу тут багато в чому близькі до художньої стилістики. Перед нами динамічна панорама багатовікової європейської історії. Перегук часів, подій допомагає виявити найбільш характерні для них тенденції, які вістрям свого драматичного розвитку торкаються болючих проблем сьогодення. Відзначаючи гуманізм християнської етики, авторка звертає увагу й на провідний, на її думку, теологічний принцип християнства, що виявляється в словах «Нема правди й розуму, як тільки в мені», характеризує цей принцип як «фанатико-догматичний» і протиставляє йому гуманістичний – «Errare humanum est», згідно з яким римські філософи «віддавали під науковий сумнів всяку ортодоксію, всяку

претензію одної людини або партії на виключну монополію правди і розуму» [20, с. 256]. Ведучи мову про Велику французьку революцію, поетеса зазначає, що висунуті нею високі гасла були потьмарені внаслідок близького до теологічного фанатизму, який спричинив злочинний яacobінський терор. Леся Українка рішуче й аргументовано критикує Фрідріха Енгельса за виправдання цього терору [20, с. 37–38]. Її вболівання за чистоту етичних принципів у середовищі новітньої соціал-демократії видаються не лише симптоматичними, але й пророчими.

У статті «Замітки про новітню польську літературу» письменниця згадує імена засновників позитивізму Огюста Конта й Герберта Спенсера та розглядає художні віяння рубежу століть як один з виявів кризи цього філософського напрямку, у якому відбилися найхарактерніші риси XIX століття. Не заперечуючи надбань позитивізму, який значно розширив наукові уявлення про природу і суспільство, Леся Українка все ж гостро відчуває його обмеженість. Так само відчуває вона обмеженість і драгоманівського вчення, і марксизму як своєрідних і досить витончених модифікацій того ж таки позитивізму. Тому філософські напрямки, пов'язані з осягненням глибинних вольових імпульсів (Артур Шопенгауер), згодом з інтуїтивізмом Анрі Бергсона, не можуть обминути поетесу, хоч радше тут слід говорити не так про впливи, як про суголосність цих напрямків її інтелектуальним пошукам. Деякі літературознавці з діаспори схильні абсолютизувати значення цього вкрай важливого аспекту, ведучи мову, наприклад, про «ірраціональну основу» світогляду поетеси, порівнюють не менш суттєві риси того світогляду з «отрутою, що її силоміць у Лесину душу вливав Драгоманов». Така крайність далеко не плідна.

Романтизм рубежу XVIII й XIX століть сприяв відродженню міфологічних та фольклорних традицій та формуванню національних культур. Велич А. Шопенгауера полягає чи не перш за все в тому, що його спадок став глибинним підсумком того романтизму й водночас предтечею філософського й мистецького модернізму рубежу XIX й XX століть, який не випадково часто означається як «неоромантизм». До такого означення, як відомо, вдавалася й Леся Українка. Та з огляду на будь-що немає сенсу зводити світоглядні пошуки поетеси до тієї чи іншої крайності. Це призводить до спрощеного розуміння її творчості.

Утвердження новітньої філософії та естетики значною мірою пов'язане з постаттю Фрідріха Ніцше, який мав значну популярність у слов'янському світі. Б. Рубчак зазначає, що в «Україні він створює цілий культ: від Кобилянської й Яцківа до Маланюка й його епігонів» [15, с. 25]. Навряд чи стосовно якогось впливу на Лесю Українку доречно було б вжити слово «культ», проте в неї і в Ніцше можна спостерегти чимало спільного. Про це пишуть М. Зеров [9, с. 394], П. Филипович [21, с. 107] та інші дослідники. Не лише про зацікавленість постаттю Ніцше, а й навіть про відчуття певної спорідненості з нею свідчить, наприклад, така згадка в Лесиному листі до сестри Ольги (2 липня 1897 р., Ялта): «Прийдеться сказати а la Ніцше: «Mama, ich werde dumm...». Та нехай він з великого ума зійшов, а я ж з якого?..» [16, т. 10, с. 372]. Згадується німецький філософ також у берлінському листі до Ольги Кобилянської (травень 1899): «Не у всьому я можу співчувати Вам, так наприклад, я не поділяю Вашого ніцшеанства, бо сей філософ ніколи не імponував мені як о ф і л о с о ф: його ідеал *Urbmensch*'а, тієї *blonde Bestien*, якимось не чарує мене. Його афоризми справді часом блискучі і гарні, але я не кохаюсь в афоризмах. Таке антиніцшеанство не повинно становити між нами стіни, у мене є один дуже близький друг ніцшеанець або щось коло того, і він мириться якимось з моїми виступами проти *blonde Bestien*...» [16, т. 11, с. 111]. В цих словах не лише підкреслюється інтелектуальна незалежність поетеси в річищі загальних уподобань (власне ця незалежність і є одним з виявів ніцшеанства, парадоксального в своїй суті). Привертає увагу Лесине підкреслення «я к о ф і л о с о ф», з якого випливає, що письменниця розуміє неможливість досягнення Ніцше засобами традиційного раціонального мислення, а відтак не заперечує його так безоглядно, як це може здатися. Та головне, звичайно, не в таких висловлюваннях, краще звернутися до самої творчості поетеси, і ми побачимо, що ніцшеанський бунтівливий дух, який не вкладається в межі традиційних суспільних уявлень, зокрема й етичних, вельми суголосний творчому духові Лесі Українки.

Звернімо увагу, наприклад, на, здавалося б, не першорядну, але показову деталь. У щойно цитованому листі поетеса пише, що «не кохається в афоризмах», але ж афоризми такі характерні для її власного літературного стилю.

Як слушно зазначає Павло Филипович, наводячи з п'єси «У катакомбах» промовисту цитату про прометеївське віщування погібелі усякому, хай і вбраному у божественні шати, деспотизму: «Відгук натхнених і гордих думок Ніцше почувасться в цих рядках і в багатьох інших творах Лесі Українки» [21, с. 107].

Близький до ніцшеанського руйнівний максималізм, що не має сприйматися прямолінійно, бо за ним жага гуманістичного животворного очищення, властивий у значній мірі Лесі Українці. Це знаходить безпосередній вияв у її поезії. Хіба не вчувається він вже в цих рядках раннього циклу «Сльози-перли»:

Як маємо жити в ганебній неволі,
Хай смертна темнота нам очі застеле! [16, т. 1, с. 73].

Ще більш глибинна інтелектуальна наснага безпосередньо проривається в заключній строфі вірша «Негода» з циклу «Кримські спогади»:

Сильне море! зберися на силі!
Ти потужне, нема тобі впину, –
Розжени свої буйні хвилі,
Затопи сю нещасну країну! [16, т. 1, с. 105].

Перегукуються ці рядки і з такими з вірша «Хвилина розпачу»:

О горе нам усім! Хай гине честь, сумління,
Аби упала ся тюремная стіна!
Нехай вона впаде, і зрушене каміння
Покриє нас і наші імена! [16, т. 1, с. 139].

Згадуючи етичний поклик «тверезого та непоборно ясного голосу Драгоманова», І. Франко з приводу цієї поезії зазначає: «...віддаючи всяку можливу похвалу віршам Лесі Українки «Хвилина розпачу» за їх силу, красоту і поетичність, мусимо застерегти проти їх практичної філософії» [22, т. 31, с. 258]. І. Франко тут наближається до розмежування поетичної філософії і власне наукової, «практичної»,

точніше до розмежування різних підходів в осягненні істини. Заклики поетеси не слід розуміти безпосередньо. Не йдеться про конечність всевладдя «смертної темноти», затоплення «нешасної країни» чи загибель сумління. За всім цим криється щось значно більше. Саме такою поетичною головним чином і є філософія Ніцше. І тут Леся Українка не лише розвиває властиві цій філософії засади, а й певною мірою виступає попередницею європейського екзистенціалізму.

Деяку спільність можна углядіти і в особистих долях цих геніїв. Ніцше, що змушений був зимувати на Рів'єрі, не раз казав, що хвороба гартувала його войовничу вдачу. Близькими до творчих засад поетеси є спостереження німецького філософа над суттєвими прикметами свого світосприймання: «Ми не якісь там наділені розумом жаби, не об'єктивуючі й реєструючі апарати з холодно розташованими тельбухами – ми мусимо невпинно народжувати наші думки з нашого болю і по-материнськи надавати їм усе, що в нас є: кров, серце, вогонь, веселість, страх, муку, сумління, долю, фатум» [24, т. 2, с. 12]. Ця настанова породжує і таку промовисту формулу: «Вся історія як особисто пережита – результат особистих страждань» [14, т. 1, с. 400].

ВИСНОВКИ

Цей далеко не вичерпний огляд філософських зацікавлень Лесі Українки все ж дає певне уявлення про широчінь її інтелектуальних пошуків, які суттєво визначають характер драматизму її творчості, де ірраціональне й раціональне перебувають в рухливій витонченій взаємодії. Ці пошуки значною мірою зумовлюють прихід поетеси до драматургії, зумовлюють особливості її драматичного стилю, при з'ясуванні якого М. Зеров вказує як на одне з можливих його джерел на «вплив доби, що була добою суперечок, полеміки...» [9, с. 385].

Дослухаючись до голосів епохи, переймаючись ними, Леся Українка витворила напрочуд самобутню й цілісну власну філософську систему. Оскільки це філософія поетична, її важко передати звичайними словами й викласти як теорію, за властивою їй образною рухливістю й відкритістю не так просто вловити ознаки логічної конструкції. Таке складне завдання безпосередньо не входить в межі пропонованого

дослідження, Однак насамкінець доречно подати декілька штрихів, які, можливо, дещо уобразять накреслений ескіз.

Таким поняттям як людство, нація, клас, родина (за Драгомановим – громада) Леся Українка приділяє значну увагу, але не громада, а непересічна людська особистість є центром її філософської системи, яку можна охарактеризувати як гуманістичний індивідуалізм. Він у чомусь близький до ідеалу Відродження, але з наголосом на неосяжності й неоднозначності взаємин індивіда й оточення, на реальності дисгармонійного характеру цих взаємин. Притому Леся Українка цієї акцентованої нею дисгармонійності не абсолютизує, як схильні її абсолютизувати концепції екзистенціалізму, в її творчому подоланні вбачає сенс буття. Це надзвичайно динамічна й драматична концепція, яку можна назвати провідною темою творчості поетеси, темою, що розпросторюється нескінченною вишуканістю варіацій, що вчувається і в першому Лесиному вірші «Надія», і в записаному дбайливою рукою Олени Пчілки останньому задумові п'єси про неминучу крихкість догматичного насильства перед нетлінністю духовних скарбів. Леся Українка виразно обстоює у свої творах ідею незнищенності глибинних творчих сил природи й людського духу.

Список літератури

1. Дейч, А. Леся Украинка : критико-биографический очерк [Текст] / А. Дейч. – Москва : Гос. изд-во худ. лит, 1953. – 182 с.
2. Демська-Будзуляк, Л. Драма свободи в модернізмі : пророчі голоси драматургії Лесі Українки [Текст] / Л. Демська-Будзуляк. – Київ : Академія, 2009. – 184 с.
3. Драгоманов, М. П. Твори : у 2 т. [Текст] / М. П. Драгоманов. – Київ : Наукова думка, 1970.
4. Драй-Хмара, М. Леся Українка : життя й творчість [Текст] / М. Драй-Хмара. – Київ : Держ. вид-во України, 1926. – 156 с.
5. Драй-Хмара, М. Вибране [Текст] / М. Драй-Хмара. – К. : Дніпро, 1989. 542 с.
6. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine : Українка в конфлікті міфологій [Текст] / Оксана Забужко. – Київ : Факт, 2007. – 640 с.

7. Заславский, Д. М. П. Драгоманов: к истории украинского национализма [Текст] / Д. М. Заславский. Москва, 1934. 238 с.
8. Зеров, М. Леся Українка: критико-біографічний нарис [Текст] / М. Зеров. – К. : Книгоспілка, 1924. – 64 с.
9. Зеров, М. Твори : у 2 т. [Текст] / Микола Зеров. Т. 2. – К. : Дніпро, 1990. – 608 с.
10. Косач-Кривинюк, О. Леся Українка : хронологія життя і творчості [Текст] / О. Косач-Кривинюк. – Нью-Йорк : Українська вільна академія наук у США, 1970. – 926 с.
11. Косач-Кривинюк, О. З моїх споминів: нотатки до біографії Лесі Українки [Текст] / Ольга Косач-Кривинюк // Спогади про Лесю Українку. – Київ : Дніпро, 1971. – 483 с.
12. Кочерга, С. Культурософія Лесі Українки : семіотичний аналіз текстів [Текст] / Світлана Кочерга. Луцьк : Твердиня, 2010. 656 с.
13. Кузякина, Н. Украинская драматургия XX века : пути обновления (На материале драм Леси Украинки) [Текст] / Н. Кузякина. – Ленинград : Лгитмик, 1978. – 87 с.
14. Ницше, Ф. Сочинения : в 2 т. [Текст] / Фридрих Ницше. – Москва : Мысль, 1990.
15. Рубчак, Б. Пробний лет [Текст] / Богдан Рубчак // Розсипані перли : поети «Молодої музи». – Київ : Дніпро, 1991. – С. 18–41.
16. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. [Текст] / Леся Українка. Київ : Наукова думка, 1975–1979.
17. Українка Леся. Твори: у 12 т. [Текст] / Леся Українка. Київ : Книгоспілка, 1927–1930.
18. Українка Леся. Оцінка нарису програми Української партії соціалістичної [Текст] / Леся Українка // Слово і час. – 1990. – № 5. – С. 5–10.
19. Українка Леся. Листи до Фелікса Волховського [Текст] / Леся Українка // Слово і час. – 1991. – № 5. – С. 37–48.
20. Українка Леся: Публікації. Статті. Дослідження [Текст] / Леся Українка. – Київ : Вид-во Академії наук Української РСР, 1956. – 500 с.
21. Филипович, П. П. Літературно-критичні статті [Текст] / П. П. Филипович. – Київ : Дніпро, 1991. – 270 с.

22. Франко, І. Зібрання творів : у 50 т. [Текст] / І. Франко. Київ : Наукова думка, 1976–1986.
23. Франко, І. Про соціалізм і марксизм [Текст] / І. Франко. Нью-Йорк : Пролог, 1966. – 259 с.
24. Nietzsche F. Werke: in 3 Bde. München, 1982.

References

1. Deych A. *Lesya Ukrainka: Kritiko-biograficheskii Ocherk* [Lesya Ukrainka: Critical and Biographical Study]. Moscow, State Fiction Literature Publ., 1953. 182 p.
2. Dems'ka-Budzulyak L. *Drama Svobody v Modernizmi: Prorochi Golosy Dramaturgiyi Lesi Ukrainki* [Drama of Freedom in Modernism: the Prophet Voices in Drama by Lesya Ukrainka]. Kyiv, Academia Publ., 2009. 184 p.
3. Drahomanov M. P. *Tvory* [Works]: in 2 Vol. Kyiv, Naukova Dumka Publ., 1970.
4. Dray-Khmara M. *Lesya Ukrainka: Zhyttya i Tvorchist'* [Lesya Ukrainka. Life and Creative Work]. Kyiv, Ukrainain State Publ., 1926. 156 p.
5. Dray-Khmara M. *Vybrane* [Selected Works] Kyiv, Dnipro Publ., 1989. 542 p.
6. Zabuzhko O. *Notre Dame d'Ukraine: Ukrainka v Konflikti Mifologiy* [Notre Dame d'Ukraine. Ukrainka in the Conflict of Mythologies]. Kyiv: Fact Publ., 2007. 640 p.
7. Zaslavski D. M. P. *Dragomanov: k Istorii Ukrainskogo Natsionalizma* [P. Dragomanov. To the History of Ukrainian Nationalism]. Moscow, 1934. 238 p.
8. Zerov M. *Lesya Ukrainka: Krytyko-Biografichnyi Narys* [Lesya Ukrainka. Critical and Biographical Study]. Kyiv, Knygospilka Publ., 1924. 64 p.
9. Zerov M. *Tvory* [Works]: in 2 vol. Vol. 2. Kyiv, Dnipro Publ., 1990. 608 p.
10. Kosach-Kryvyniuk O. *Lesya Ukrainka: Khronologia Zhyttya i Tvorchosti* [Lesya Ukrainka: Chronology of Life and Creativity]. New-York, Ukrainian Academy of Arts and Sciences in USA, 1970. 926 p.
11. Kosach-Kryvyniuk O. *Z Moyikh Spomyniv: Notatky do Biografiyi Lesi Ukrainky* [From my Memories: Notes to Biography of Lesya Ukrainka]. *Spogady pro Lesyu Ukrainku*. Kyiv, Dnipro Publ., 1971. 483 p.

12. Kocherha S. *Kul'turosofiya Lesi Ukrainky: Semiotychnyi Analiz Tekstiv* [Cultural Philosophy of Lesya Ukrainka. Semiotic Analyses of the Texts]. Lutsk, Tverdunya Publ., 2010. 656 p.
13. Kuziakina N. *Ukrainskaya Dramaturgiya XX Veka: Puti Obnovlieniya (na Matieriale dram Lesi Ukrainki)* [Ukrainian Drama of the 20th Century: Ways of Renewing (on the Material of Dramas by Lesya Ukrainka)]. Leningrad: Lgitmik Publ., 1978. 87 p.
14. Nietzsche F. *Sochinieniya* [Works]: in 2 vol. Moscow, Mysl' Publ., 1990.
15. Rubchak B. *Probnyi Let* [Trial Flying]. *Rozsypani Perly: Poety Molodoyi Muzy* [Scattered Pearls. Poets of the Young Muse]. Kyiv, Dnipro Publ., 1991, pp. 18–41.
16. Ukrainka Lesya. *Zibrannia Tvoriv* [Selected Works]: in 12 vol. Kyiv, Naukova Dumka Publ., 1975–1979.
17. Ukrainka Lesya. *Tvory* [Works]: in 12 vol. Kyiv, Knyhospilka Publ., 1927–1930.
18. Ukrainka Lesya. *Otsinka Narysu Programy Ukrayins'koyi Partii Sotsialistychnoyi* [Assessment of the Essay of the Ukrainian Socialist Party Program]. *Slovo i Chas*, 1990, no 5, pp. 5–10.
19. Ukrainka Lesya. *Lysty do Feliksa Volkhovs'kogo* [Letters to Felix Volkhovski]. *Slovo i Chas*, 1991, no 5, pp. 37–48.
20. Ukrainka Lesya. *Publikatsiyi. Statti. Doslidzhennya* [Publications. Articles. Studies]. Kyiv, Academy of Sciences of Ukrainian SSR Publ., 1956. 500 p.
21. Fylypovych P. P. *Literaturno-Krytychni Statti* [Literary Critical Articles]. Kyiv, Dnipro Publ., 1991. 270 p.
22. Franko I. *Zibrannya Tvoriv* [Selected Works]: in 50 vol. Kyiv, Naukova Dumka Publ., 1976–1986.
23. Franko I. *Pro Sotsializm i Marksyzm* [About Socialism and Marxism]. New-York, Prologue Publ., 1966, 259 p.
24. Nietzsche F. *Werke* : in 3 Bde. München, 1982.

**СТАНОВЛЕНИЕ ДУХОВНОГО МИРА ЛЕСИ УКРАИНКИ В КОНТЕКСТЕ
ВЕДУЩИХ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ ТЕЧЕНИЙ КОНЦА
XIX – НАЧАЛА XX СТ.**

Гуменюк О. Н.

Особое место в многогранном творчестве Леси Украинки принадлежит драматургии. Писательница является одним из творцов и теоретиков новой европейской драмы, автором незаурядных образцов соответствующего жанра. Образность ее пьес подчинена художественному постижению существенных проблем человеческого бытия. Этим обусловлен неослабевающий интерес писательницы к актуальным общественно-политическим и философским вопросам ее эпохи. В статье рассматривается становление духовного мира поэтессы, формирование ее мировоззренческих принципов. Подчеркивается значительное влияние на писательницу взглядов ее дяди Михаила Драгоманова, выдающегося философа и публициста, критически относившегося к доктринам марксизма. Ощущая ограниченность рационалистически-позитивистских тенденций, Леся Украинка склоняется к характерному для модернизма признанию интуитивизма, подсознательных факторов человеческой активности. Хотя и здесь не спешит безоговорочно присоединиться к модным веяниям, с некоторым скептицизмом относится, в частности, к отдельным идеям Фридриха Ницше, хотя ее собственные духовные поиски в определенной степени созвучны духовным поискам этого философа.

В центре философской системы писательницы – неординарная человеческая личность, вследствие чего эту систему можно охарактеризовать как гуманистический индивидуализм. Он в чем-то близок к идеалу Возрождения, но с акцентированием непостижимости и неоднозначности взаимоотношений индивида и окружения, на реальности дисгармонического характера этих отношений. Притом Леся Украинка этой подчеркиваемой ею дисгармоничности не абсолютизирует, как склонны ее абсолютизировать концепции экзистенциализма, в ее творческом преодолении видит смысл бытия.

Ключевые слова: Леся Украинка, многогранность наследия, новая драма, интеллектуальные поиски, творческая самобытность.

**THE FORMATION OF SPIRITUAL WORLD BY LESYA UKRAINKA IN THE
CONTEXT OF LEADING INTELLECTUAL CURRENTS OF THE END XIX –
BEGINNING XX CENTURY**

Humeniuk O. M.

The dramaturgy possesses an especial place in the multifaceted creative heritage by Lesya Ukrainka. The writer is one of the creators and theorists of New European Drama. She is the authoress of outstanding works of this genre. The figurative system of her plays is subordinate to the artistic comprehension of essential human being problems, which conditions the playwright's continued interest to actual social and philosophical questions of her time. The article deals with the formation of spiritual world and worldview principles by the authoress. Critic stresses the essential influence on the writer by her uncle Mykhaylo Drahomanov, outstanding philosopher and publicist who had the negative attitude to Marxist doctrines. Lesya Ukrainka, feeling the limitation of rationalistic and positivistic trends, inclines to typical for modernism acknowledgement of relevance intuitionism and subconscious factors of human activity. However she is not hurry to join unconditionally to

general enthusiasm and, for example, is skeptical to some ideas of Friedrich Nietzsche though her own spiritual quest to a certain extent is consonant to spiritual quest of this philosopher.

Extraordinary person is in the centre of writer's philosophical system. One can characterize this system as humanistic individualism. It is rather nearly to Renaissance ideal, but with stressing on immensity and ambiguity of relationships between individual and environment, on the reality of disharmonious type of these relationships. Moreover Lesya Ukrainka does not absolutize these stressed by her contradictions like often do this existentialism conceptions, she sees the reason of human being in the overcoming of disharmony.

Keywords: *Lesya Ukrainka, heritage versatility, new drama, intellectual searches, creative originality.*